

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Samlinger

til

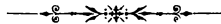
Jydsk Historie og Topografi.

~~~~~  
2. Række. III. Bind.  
~~~~~

Udgivet

af

det jydsk historisk-topografiske Selskab.

Aalborg.

Marinus M. Schultz's Forlag.

Trykt i Stiftsbogtrykkeriet.

1891—93.

Mordet paa Jørgen Bramming til Lydumgaard.

Et Oprin mellem Herremand og Bonde.

Af Chr. Villads Christensen.

Den gamle Herregaard Lydumgaard i Vester Herred tilhørte i Aarene omkring 1690 Peder Klemmensen og hans Hustru Karen Christensdatter Vodde. De vare begge gamle Folk, da de købte Gaarden, og havde ingen Børn. I et gensidigt Testamente, som de oprettede i 1693, udtale de, »at ingen af dem enten paa fædrene eller mødrene, opstigende eller nedstigende Linje ved Arv eller Skifte nogen Middel er tilvoxen, de og hinanden ved deres Ægteskabs Tiltrædelse ingen Middel haver tilbragt.« Derfor ønske de, at de ringe Midler, som de ved den allerhøjeste Guds naadige Velsignelse have samlet i deres Ansigts Sved, skulle blive samlede, naar en af dem er afgaaet ved den tjenlige Død; og for at de ikke ved den dødes Arvingers Tiltrædelse skulle adsplittes til Skade for den efterlevende, bestemme de, at disse Arvinger skulle have en Sum af 200 Dlr. udbetalt en Gang for alle, og dermed lade sig nøje. Den længstlevende kunde da frit disponere over det øvrige. — Dette Testamente fik kgl. Konfirmation samme Aar.

Ikke længe efter døde Peder Klemmensen, og Enken var saaledes raadig over det hele Gods. Hun opsatte derpaa den 24. Januar 1695 et nyt Testamente, hvori hun først meddeler, at hun efter Bestemmelsen har udbetalt det ene Hundrede Rdlr. til sin Mands Slægtninge, og at det andet Hundrede ligger beredt, og derpaa fortsætter hun paa følgende Maade: »Saa

efterdi jeg ingen Livsarvinger haver, og jeg er ved høj Alder samt med stor Svaghed beheftet, haver jeg besluttet og indgaaet, som jeg hermed beslutter og indgaar, at naar jeg ved Døden afgaar, da skal Lavrits Nielsen Lunde, Borger og Indvaaner udi Varde, i Henseende til det Venskab og Fortrolighed, som bemeldte Laurits Nielsen Lunde min sl. Mand i hans levende Live bevist haver, saavel som og mig efter hans Død, saa jeg, næst Gud, kan lide paa ham i min Alderdom og Svaghed, være berettiget til alle mine efterladende ringe Midler og Formue, være sig den liden ufri Gaard Lydumgaard med al dens Tilliggende, samt Strøgods, med Huse og Ejendom i Kjøbstaden, aldeles intet undtagen i nogen Maader, i Henseende det næst Guds Bistand af min sl. Mand og mig er forhvervet uden ringeste Hjælp af vore paarørende eller Arvinger, hvoraf en Del mere haver skadet end gavnet os. Dog skal Lavrits Nielsen Lunde først foruden al retmæssig bortskyldig Gjælds Afbetaling lade mig hæderlig begrave saa og til min sl. Mands og mit Lig en muret Begravelse i Lydum Kirke bekoste, saavel som og til Lydum Kirkes Fremtarv to Hundrede Rigsdaler udi rede Penge erlægge, samt give til mine Arvinger to Hundrede Rigsdaler.« — I sin Interesse for Lavrits Lunde var Karen Vodde dog her gaaet videre, end hun var berettiget til; thi Danske Lov bestemmer udtrykkelig, at en Enke, som ingen Livsarvinger har, kan bortgive sin halve Hovedlod til hvem, hun vil, men ikke mere. Ganske vist blev der ofte givet Dispensation fra denne Bestemmelse, men i nærværende Tilfælde maa Øvrigheden ikke have fundet nogen Anledning til at gøre det; thi da Testamentet blev indsendt til Konfirmation, indstillede Kancelliet til Kongen at lade det forblive ved Lovens Bestemmelse og derfor ændre Testamentet saaledes, at Lunde kun fik Halvdelen af Enkens Ejendom, medens den anden Halvdel skulde tilfalde hendes rette Arvinger. Saaledes skete det ogsaa, og i denne ændrede Skikkelse blev Testamentet stadfæstet af Kongen den 11. Maj 1695.

Hvad der bragte Karen Vodde bort fra disse for en gammel og svagelig Enke saa naturlige Tanker om Testamente, Død og Begravelse, er det umuligt at sige og vanskeligt at forstaa. Men sikkert er det, at hun snart fik ganske andre Ting i Hovedet: hun tænkte paa intet mindre end at gifte sig igjen, og et Par Aar efter at hun havde gjort Testamente til Fordel

for Lavrits Lunde, sad hun med en ny Ægtemand paa Lydumgaard. Denne Mand var Jørgen Jensen Bramming.

Jørgen Bramming var Søn af Sognepræsten Jens Pedersen Vorgod til Bramming og Hundrup Sogne i Gjording Herred, og havde altsaa antaget sit Tilnavn efter sin Fødeby. En Søster til ham var gift med Præsten Christen Sevel i Darum. Selv havde han tidligere været Forvalter paa Ryssensten og i denne Stilling ikke aflagt tilbørligt Regnskab, hvorfor der efter hans Død fremkom Fordringer paa hans Bo fra de ryssenstenske Arvinger. Men ellers kendes intet til hans Fortid. Da hans Fader døde 1660, kan han ikke have været ganske ung paa den Tid, han blev Ejer af Lydumgaard; men hans hele Optræden i denne Periode tyder dog paa, at han endnu har været en Mand i sine bedste Aar. Vi gør næppe Bramming nogen Uret, naar vi antage, at det var Lysten til at blive Herremand, der fik ham til at ægte den gamle Karen Christensdatter.

Lavrits Lunde, der efter Peder Klemmensens Død havde styret Lydumgaard for Enken, søgte forgæves at hindre et Ægteskab, der jo berøvede ham Udsigten til selv at blive Ejer af Gaarden. Da Bramming drog derind som Herre, trak Lunde sig bort fra al Omgang med Herskabet og kom aldrig senere til Lydumgaard, saa længe Bramming levede. Men Bramming var ikke tilfreds med saaledes at have fortrængt sin Hustrus mangeaarige Ven. Han ønskede at faa det af hende tidligere oprettede Testamente omstødt og beskyldte derfor Lunde for at have benyttet sig af hendes Svaghed til at tilvende sig hendes Underskrift paa det; ligeledes beskyldte han ham for at have raadet egenmægtig med Enkens Gods uden at ville gøre tilbørlig Regnskab derfor, samt klagede over hans Omgang med hans og hans Hustrus Kopulationsbrev og over hans Bestræbelser hos Sognepræsten for at hindre deres Ægteskab. Til at dømme i disse Stridigheder blev der i 1697 nedsat en Kommission, bestaaende af Proprietæren Niels Nielsen til Endrupholm og Byfoged Lavrits Mortensen Fris i Ribe. Hvorledes deres Kendelse faldt ud, er ikke bekendt; Testamentet synes ganske vist at være blevet anerkendt, men Lunde har dog næppe været tilfreds med Dommen, da han senere klager over, at Niels Nielsen er hans aabenbare Uven.

Karen Vodde fik ikke megen Glæde af sit Ægteskab. Hendes Svagelighed tiltog, og i al den Tid, hun var gift med

Bramming, var hun næsten stadig sengeliggende. Kun ved Hjælp af en Stok kunde hun en Gang imellem liste omkring i Stuerne eller ud i Køkkenet, men allerede i mange Aar inden sin Død kom hun ikke udenfor en Dør. Hertil kom, at Bramming behandlede hende haardt; hun klagede selv ved en Lejlighed over, »at hendes Mand var ond ved hende, og hun intet kunde faa til Levned's Middel, som hun kunde være hjulpen med«; thi Bramming havde indført den Skik, at han selv stadig gik med Nøglerne til Madskabet, Spisekammeret og Kælderen i Lommen. Længe efter, da baade hun og Bramming vare døde, blev hun beskyldt for at have arbejdet paa at faa ham ryddet af Vejen; intet desangaaende blev dog lovlig bevist, og ingen Domstol fæstede Lid til denne Paastand; men det er dog ret troligt, at hun virkelig har følt det som en Lettelse, da andre paatog sig Gerningen og befriede hende for den strenge Herre.

Som Bramming var mod sin Hustru, var han ogsaa mod sine øvrige Omgivelser. Han pryglede Pigerne, og da overhovedet ingen kunde holde ud at være i hans Nærhed ret længe, skiftede Tjenestefolkene paa Lydumbaard meget hyppigt. Og ikke bedre gik det naturligvis de Bønder, som tjente under Lydumbaard, hvorfor det ogsaa, saa længe Bramming var Herre paa Godset, hørte til Dagens Orden, at Fæstere og Bønderkarle rømte bort fra Stavnen for at undgaa hans Plagerier. Dog var der endnu for megen Kraft og Selvstændighed hos de vestjyske Bønder, til at de skulde nøjes med dette passive Middel alene. De satte sig til Modværg imod ham paa alle Maader, og hele Brammings Ophold paa Lydumbaard var i Virkeligheden en uafbrudt og forbitret Kamp mellem ham og hans undergivne.

Vester Herreds Tingbøger fra disse Aar ere fulde af Vidnesbyrd om Brammings uophørlige Stridigheder med sine Omgivelser og hans Bønders Modstand imod ham: Bøndernes juridiske Raadgiver ved saadanne Lejligheder var sædvanlig Lavrits Lunde i Varde, der synes at have været en ret lovkundig Mand og ved Siden af sin Købmandshandel at have drevet en Slags Sagførerforretning. At han beredvillig stillede sin Indsigt til Bøndernes Tjeneste, naar det gjaldt om at bekæmpe hans Uven Jørgen Bramming, er jo naturligt. Men Bønderne indskrænkede sig ikke til at føre Kampen ved Hjælp

af Lundes Indlæg og Skrivelser, som vel ogsaa kun sjældent førte til noget for dem heldigt Resultat. De satte Vold mod Vold, og Aktstykkerne omtale jævnlig, hvorledes Bramming blev truet, udskældt og undsagt af sine Undergivne. Ved en saadan Løjlighed — da en Karl havde undsagt ham og derfor var bleven lagt i Lænker paa Lydumgaard, men om Natten var brudt ud af Fængslet, medtagende baade Laas og Jern, som han var sat i, — beklagede Bramming sig højlign paa Herredstinget »for Gud, Rettens Betjente og ellers alle retsindige« over den haarde Skæbne, som ramte ham »fattige og fremmede Mand«, at han »saaledes Tid efter anden (som sket er) skulde angribes, udfordres, æreskældes og paa Livet eftertrages«. Men ellers synes han ikke at have frygtet for sine mange Fjender, ligesom han ikke i mindste Maade forandrede sin Opførsel imod dem paa Grund af deres Trusler. Men han traf sine Forholdsregler for at værge sig imod dem; han red aldrig ud om Dagen uden at have Pistoler ved Sæddelen, og om Natten lignede hans Soveværelse et Vaabenkammer. Hans Livflint og to Pistoler laa al Tid skarpladte og med Fængkrudt paa Panden foran Sengen, og paa et Bord ved Hovedgærdet laa to smaa Pufferter, ligeledes ladte. I Krogen ved Kakkelovnen stod flere andre Flinter og Fyrbøsser og paa Bjælken hang fem Pistoler. Bramming mente selv ved disse Forsigtighedsforanstaltninger at have sikret sig tilstrækkelig; da han en Gang blev advaret om at tage sig i Agt for de bortrømte Bønder, svarede han blot: »Jeg frygter dem ikke; jeg er lige saa beredt til at skyde som de.«

Bramming havde ikke været ret længe paa Lydumgaard, førend Forsøgene paa at rydde ham af Vejen toge deres Begyndelse. Hovedmanden i det første Aaraad imod ham var Smeden Christen Timsen i Lydum. Sammen med fire andre Mænd havde han »opsat sig mod sin Husbonde og paa mordiske Vis søgt hannem at ombringe«; paa hvad Maade de efterstræbte ham, vides ikke; kun om Christen Timsen bemærkes det, at han havde skudt efter Bramming, men det var rimeligvis først ved en senere Løjlighed. Alle fem bleve dømt til at gaa i Jern paa Bremerholm deres Livstid, men de unddroge sig Straffen ved at rømme bort. Christen Timsen vedblev imidlertid at føre Kampen paa Afstand, og formodentlig var det paa Grund heraf, at han den 24. Sept. 1697 blev dømt fra Livet.

I de nærmest følgende Aar boede han i nogen Tid i Byen Hostrup i Øse Sogn, og under sit Ophold her søgte han for-gæves at overtale en Skorstensfejer til at skyde Bramming; han lovede ham strax 20 Rdlr. for at gøre det, og stillede i Udsigt, at det ikke skulde blive derved, »for han regerer saa ilde med de stakkels Bønder«. »Her er hos mig«, tilføjede han, »den stakkels Mand Tue Bertelsen af Rærup i Skjul, som han saa ilde haver forjaget.« Tue Bertelsen var en af dem, der bleve dømt til Bremerholm sammen med Christen Timsen. Da det senere siges, at han er bleven dømt til Galgen, har han maaske ligesom Smeden fortsat sine Efterstræbelser mod Bramming. Ved kgl. aabent Brev af 18. Februar 1699 fik alle Øvrigheds personer i Jylland Befaling til at hjælpe Jørgen Bramming med at fange de fem domfældte, men det synes ikke at have hjulpet. I hvert Fald træffe vi baade Christen Timsen og Tue Bertelsen ovre i Vester Herred endnu flere Aar efter.

I Aarene omkring 1700 optoges Planerne med fornyet Iver af Bonden Hans Jakobsen i Store Frisgaard. Han henvendte sig først til Brammings Staldkarl og sagde: »Du kører og rider al Tid med Jørgen Bramming; skyd ham en Gang ihjel, saa vil jeg give dig 100 Rdlr.; og hvis du vil undrende, skal jeg skaffe dig en Hest, men hvis du vil blive her, skal jeg skaffe dig din Føde og Ophold her i Sognet et helt Aar.« Men den anden svarede: »Hold din Mund med saadan Snak; jeg haver nok i mine egne Synder at bære, Gud bevare mig for saadan ond Gerning at gøre.«

Villigere Øre fandt han hos en Mand fra Rødding ved Navn Anders Andersen Volch, der ogsaa en kort Tid tjente paa Lydumgaard. Hans Jakobsen bød ligeledes ham 100 Rdlr., og Terkild Nielsen i Lille Frisgaard føjede hertil for sit Vedkommende 20 Rdlr. eller den bedste Ko i hans Stald. Volch skød da efter Bramming, men opnaaede kun selv at blive dømt til Bremerholm for Stimandsgerning, hvilken Straf senere, den 5. Nov. 1700, blev skærpet til Stejle og Hjul. Disse Domme forhindrede dog ikke Anders Volch i endnu i mange Aar at leve et lykkeligt Familieliv i Ribe.

Hans Jakobsen Frisgaard havde stadig tænkt sig, at Jørgen Bramming skulde dræbes med Skydevaaben. I dette Øjemed holdt han selv et betydeligt Forraad af Kugler og Krudt i sit

Hus, ligesom han ogsaa endnu henvendte sig til adskillige for at faa Planen udført. Men da det lod til, at Bramming var særdeles vanskelig at træffe, havde han heller ikke noget imod at benytte andre Midler. En Dag, da han kom hjem fra Herredstinget, medbragte han »noget Forgift eller Rottokrudt, som var hvidt og glinsede«; han havde det i længere Tid hos sig og tilbød det til forskellige, uden at der dog viste sig nogen Lejlighed til at faa det anvendt. Tilsidst kom det til en Mand ved Navn Søren Jensen, der arbejdede som Tærsker paa Lydumgaard. Han gik til Kokkepigen og foreslog hende først ligesom i Spøg, at hun skulde komme det i Brammings Grød; hvis hun vilde gøre det, tilbød han at gifte sig med hende, og de kunde da faa hvilken Gaard, de vilde have, paa Lydumgaards Stavn. Men Pigen slog det hen. Kort Tid efter traf det sig, at den samme Pige fik Prygl af Bramming, og da Søren Jensen nu mente, at hun maaske var bleven mere villig, gentog han sit tidligere Forslag og denne Gang i fuldt Alvor. Men hun sagde atter nej, og Tærskemanden gik da hen og kastede Giften i Borggraven. Et halvt Aars Tid senere fik den samme Pige Lejlighed til atter at vise Bramming en lignende Tjeneste. Hun kom en Vinteraften efter Solens Nedgang op fra Ladegaarden, der ved den forbiflydende Lydumaa var adskilt fra Borggaarden, og saa da sin Husbond staa paa Broen, men paa den anden Side af Borggraven gik en Karl og lurede paa ham med en Bøsse. Hun kaldte da Bramming ind og fortalte ham, hvad hun havde set, men da ingen af de andre Tjenestefolk vare hjemme, turde de ikke gaa ud for at se, hvem Karlen var.

Hans Jakobsens ihærdige Anstrengelser førte saaledes ikke til noget Resultat, og han har da formodentlig indset, at et længere Ophold der paa Egnen ikke vilde være ham gavnligt. I hvert Fald træffe vi ham nogle Aar efter som Soldat i Holland ved et af de Regimenter, der i den spanske Arvefølgekrig udlejedes mod Frankrig.

Det havde hidtil kun været Bønderne fra Lydumgaards nærmeste Omegn, der havde efterstræbt Bramming. Imidlertid blev det dog en Gang imellem udtalt, at det egentlig var de »søndre« Bønder, d. v. s. Lydumgaards Fæstere i Jandrup og Aal Sogne, der stod bag ved Aaraadene, ligesom det væsentlig var fra dem, at de udlovede Pengesummer skulde komme. Det

viser sig da ogsaa, at da Mordplanerne igen optages efter Hans Frisgaards Forsvinden fra Skuepladsen, er det de søndre Bønder, der selv overtage Ledelsen, og at de nu gaa frem med en ganske anderledes Omsigt og Grundighed, end man før havde gjort.

Dette sidste Aaraad, der fuldstændig havde Karakteren af en gennemført Sammensværgelse, fandt Sted i Aaret 1702, og som Bevægelsens egentlige Leder træffe vi Fæstebonden Jep Hansen fra Jandrup. Han synes at have været en ret anset Mand. Øvrigheden nævner en Gang ham og hans Medsammen-svorne som de bedste af Lydumgaards Tjenere; Husbonden overdrog ham at indkræve Afgifterne hos de andre Bønder og bringe dem op paa Gaarden, og da Frederik den Fjerde ved Forordningen af 1701 havde indrettet Landmilitzen, blev Jep Hansen udset til Lægdsmand, en Værdighed, som han dog helst vilde være fri for, i hvilken Anledning han maatte til Varde for at søge Raad hos sin sædvanlige Konsulent Lavrits Lunde.

I Begyndelsen af Oktober Maaned henvendte Jep Hansen sig til sine Medtjenere i Jandrup, Jep Madsen og Peder Simonsen, for at faa dem til at skyde Penge sammen til Brammings Mord. Den følgende Søndag var han ved Aal Kirke i samme Ærinde og indviede der blandt andre Tue Pedersen i Vester Vrøgum og Christen Christensen i Broeng i Planen. Da denne sidste spurgte ham, hvem der skulde udføre Gerningen, svarede han: »Hans Olufsen skal gøre det.« — Hans Forslag gik ud paa, at hver skulde yde tre eller fire Rdlr. til Sagen; men de andre maa ikke have fundet Behag i denne Frømgangsmaade; thi den blev atter opgivet, og Hovedmændene valgte at skaffe Pengene til Veje paa anden Maade, nemlig ved at laane en samlet Sum. 60 Rdlr. vilde være tilstrækkeligt, og disse Penge kunde faas hos en af deres mere velhavende Standsfæller, Hans Nielsen i Lydum, naar tre Mænd vilde indestaa ham for Beløbet. Jep Hansen, Tue Pedersen og Christen Broeng gik da i Kavtion for 20 Rdlr. hver, og i Forening red de en Dag til Lydum. Da de kom ind til Hans Nielsen, og inden de endnu havde fremført deres Ærinde, sagde han strax til dem: »Ja, jeg kan nok tænke, hvad I vil«, og dermed fremtog han de 60 Rdlr. og leverede dem.

De tre Mænd red nu med Pengene til den lille By Rærup tæt ved Lydumgaard. Her boede en Mand af udenlandsk Fødsel, hvis Navn var Johan Heinrich Gartman, men som

sædvanlig gik der paa Egnen under Benævnelser Trompeteren. Formodentlig skyldtes dette Tilnavn en Stilling, han tidligere havde beklædt i Hæren, men for Øjeblikket tjente han imidlertid Jørgen Bramming som Livknægt. Han var gift, og denne Omstændighed var vel Grunden til, at han ikke boede paa Gaarden, men førte egen Husholdning i Rærup, i et Hus paa Lydumgaard's Stavn. Til ham leverede de tre Mænd Pengene, for at han skulde opbevare dem, indtil der blev Brug for dem.

Dette foregik som sagt i Begyndelsen af Oktober. En fjorten Dags Tid senere var der Marked i Kolding, og her træffe vi en hel Del af vore Bekendte fra Vester Herred. Jørgen Bramming var der, ledsaget af sin Livknægt Gartman. Trompeteren var vel forsynet med Penge og kunde endogsaa laane sin Herre 10 Rdlr. Ogsaa Bramming's Staldkarl Hans Olufsen var til Marked, ligeledes Jep Madsen fra Jandrup. Disse to fulgtes ad hjem om Aftenen, og undervejs betroede Hans Olufsen sin Rejsefælle, at han havde i Sinde at slaa Bramming ihjel, en Meddelelse, som Jep Madsen foreløbig beholdt for sig selv. Dagen efter Hjemkomsten fra Kolding sendte Gartman Bud til sin Husbond, at han var bleven syg og ikke kunde komme op paa Gaarden, hvor han ellers plejede at komme hver Dag. Skønt onde Tunger sagde, at han ikke var mere syg, end at han kunde sidde og drikke Øl med sine Venner, holdt han sig i Virkeligheden hjemme de følgende 5—6 Dage, og Bramming saa ham aldrig mere.

Tjenestetyendet paa Lydumgaard bestod paa den Tid af en Pige og fire Karle og Drengene foruden Livknægten Gartman. Pigen Maren Iversdatter var den eneste af dem, der om Natten laa paa Borggaarden; hun sov i Køkkenet, hvorfra der var Indgang baade til Bramming's Værelse og til det Kammer, hvor den gamle Karen Vodde laa i sin Seng. Da en Pige naturligvis ikke kunde besørge hele det kvindelige Arbejde, kom der daglig to Husmandskoner fra Nabolavet, Maren Christensdatter og Mette Hekkenfeldt, og arbejdede paa Gaarden; men om Aftenen gik de hjem hver til sit. De mandlige Tjenestefolk sov paa Ladegaarden; i Laden laa to Vogterdrengene, 14 og 15 Aar gamle; i Karlekammeret laa Røgtereren Christen Ebbesen, og i Stalden sov Hans Olufsen. Denne sidste havde kun været en Maaned's Tid paa Gaarden, hvor han var fæstet

til Staldkarl for en Løn af 2 R hver Lørdag Aften. Siden Hjemkomsten fra Kolding Marked havde han en Pistol liggende i sin Seng, og han havde advaret Pigen, der redte Sengen, om at tage sig i Agt for den, da den var skarpladt. Pistolen laa der i flere Dage, inden den blev brugt, og det blev senere paastaet, at Grunden til denne Tøven var den, at Hans Olufsen ventede paa, at Jep Hansen skulde komme til Lydumgaard og faa Bramming drukket fuld.

Hvad enten det nu var efter Aftale eller ikke, indtraf dette Tilfælde om Onsdagen d. 25. Oktober 1702. Jep Hansen kom til Lydumgaard for at levere Husbonden Skattepengene fra hans Bønder i Jandrup og Aal Sogne, hvilke Penge Jep Hansen førte med sig i sin »Snupdug«. Paa Gaarden traf han en anden Fæster, Simon Hansen fra Sønderbork, der ogsaa havde Forretninger med Herremanden. Det trak ud til hen paa Eftermiddagen, inden disse vare tilendebragte, og begge Bønderne bad da om Tilladelse til nu at gaa, for at de kunde naa deres Hjem, inden Mørket faldt paa. Hertil sagde Bramming imidlertid nej: han havde Brug for dem begge næste Dag, og de maatte derfor blive Natten over paa Gaarden; desuden skulde de have noget at spise, inden de gik, og saa vilde det allerede være for sent. Med denne Besked sloge Bønderne sig til Taals.

I Mørkningen blev der anrettet et Maaltid for dem i Fruerstuen; Bramming spiste selv med, og der blev ikke talt et ondt Ord imellem dem. Efter Maaltidet sad de endnu nogen Tid sammen, »drak et Par Kruse Øl og noget Brændevin, røg en Pibe Tobak eller flere og sad saaledes enig og samdrægtig hos hverandre«. Hans Olufsen kom et Øjeblik ind i Fruerstuen for at levere sin Husbond Nøglen til Laden, men gik strax igen ud i Køkkenet, hvor han og de andre Tjenestefolk fik deres Aftensmad. Da denne var til Ende, og Klokken var bleven mellem syv og otte, tændte han Lygten og gik med Christen Ebbesen ned i Stalden for at røgte Hestene. Noget efter kom han op igen i Køkkenet med Lygten, slukkede den, satte den paa Bordet som sædvanlig og gik. Pigen og de to Husmandskoner vare da alene tilbage i Køkkenet.

Da Klokken var bleven mellem ni og ti, opdagede de to Bønder, der formodentlig ikke har ført nogen særlig livlig Samtale med Herremanden inde i Fruerstuen, at Bramming

var falden i Søvn, med Armene støttet mod Bordet. De vækkede ham og spurgte, om han ikke hellere vilde gaa i Seng, da han vilde blive kold af at sidde og sove paa Stolen, og endnu halvt i Søvn sagde han ja dertil. Bramming var den Gang ikke særlig beruset, men dog heller ikke helt ædru. Maren Christensdatter kom nu ind med et Lys og gik i Forvejen, og de to Mænd tog Bramming ved Armen og førte ham hen til hans Kammerdør. Her sagde Jep Hansen Godnat og gik ud i Køkkenet, medens Simon og Maren fulgte Bramming ind og hjalp ham af Frakke, Vest og Sko, hvorpaa han med de øvrige Klæder paa lagde sig i Sengen, efter at have sagt til Maren, at hun skulde lyse de to Mænd op paa Gæstekammeret. Simon og Maren sagde derpaa ogsaa Godnat og tog Lyset med sig ud i Køkkenet; her tændte de to Bønder endnu en Gang deres Piber og sad og røg en Stund i Tavshed. Saa fulgte Mette Hekkenfeld dem op i Gæstekammeret og forlod dem der med den Besked, at de kunde lade Lyset staa, da Pigen senere vilde hente det. Da hun atter kom ned i Køkkenet, sagde hun til Maren, at hun nu var færdig til at gaa hjem, og de to Husmandskoner fulgtes da ad bort fra Gaarden, omtrent Kl. 10. Lidt efter gik Pigen op paa Gæstekammeret, hvor Lyset stod og brændte paa Bordet, og de to Mænd laa i Sengen; Simon Hansen laa yderst og Jep Hansen inde ved Væggen, og hun lagde Mærke til, at Simon var afklædt til Skjorten, medens Jep laa i sine Underklæder. Pigen tog Lyset med sig og gik saa selv til Sengs nede i Køkkenet; nu var der Stilhed over hele Gaarden.

Ud paa Natten vaagnede Pigen ved en Larm som af et Skud inde fra Brammings Sovekammer; hun hørte nogen røre sig derinde, og derefter hørtes en Lyd ved eller paa Kakkellovnen, som om en pikkede paa den med en Jernstang, hvilket Signal Bramming plejede at bruge, naar han vilde kalde paa nogen. Alligevel gik hun ikke derind, men skjulte derimod af Angst sit Hoved under Dynen. Da dette Middel ikke beroligede hende, stod hun op og løb ned i Laden, hvor Drengene laa. — Saaledes fortalte hun i hvert Fald senere hen; men hendes Forklaringer ere temmelig usammenhængende, og Drengene i Laden synes ikke at have mærket noget til hendes Nærværelse der.

Paa samme Tid blev Røgteren Christen Ebbesen vækket

af Hans Olufsen, der befalede ham at tage en Hest af Stalden og følge efter ham. Han skulde ud i Lydumhede og derfra til Rærup, og Christen Ebbesen, som var gammel kendt paa Egnen, skulde vise ham Vej over Lydumaa; thi Hans Olufsen kendte ikke selv Vadestederne, og der fandtes ikke andre Broer i Nærheden end den ved Lydumgaard. Da Christen Ebbesen saa op mod Borggaarden, bemærkede han, at der var Lys i Fruerstuen, og spurgte da Hans Olufsen, hvem der var derinde. Hans Olufsen svarede, at det var »Maren Christensdatter fra Hekkenfeld«. Da Christen Ebbesen senere hen for Retten meddelte denne Samtale, tilføjede han, at han ikke vidste, om Hans Olufsen deri sagde sandt eller ikke. Den samme Tilstaaelse maa vi gøre; her er et mørkt Punkt, som det aldrig lykkedes at faa opklaret: Hvem var det, som den Nat var paa Fruerstuen med Lys?

Ude i Lydumhede boede Rytterbonden Mikkel Thomsen; hos ham havde Hans Olufsen opholdt sig i nogen Tid, inden han kom i Tjeneste paa Gaarden, og i hans Hus heustod endnu en Tværsæk og nogle andre Sager, som tilhørte ham. Da Mikkel Thomsen den omtalte Nat mellem den 25. og 26. Oktober laa i sin Seng, blev han vækket, ved at nogen bankede paa Ruden og kaldte paa ham; han stod op og aabnede Døren, og Hans Olufsen traadte ind i Stuen. Han kom for at hente sine Ejendele, sagde han; han havde pludselig faaet Indkaldelsesordre som Soldat og skulde marschere strax. Mikkel Thomsen saa da ned paa Hans Olufsens Fødder og sagde: »Skal du marschere som Soldat med Træsko paa!« hvorpaa den anden udbød: »Det er heller ikke sandt, hvad jeg siger; men jeg har i Nat slaaget Bramming ihjel, og lad ham nu ligge der, den Hund!« Bonden udbød i bestyrtede Udraab ved denne Efterretning, men udleverede alligevel Hans Olufsen Tojjet og skænkede ham en Snaps til Afsked; og da Morderen sagde, at der var en til udenfor, gik han med Flaske og Glas hen i Døren, hvor han saa Christen Ebbesen til Hest og holdende en anden opsadlet Hest ved Tømmen. Mikkel Thomsen skænkede ogsaa ham en Snaps, og de to Karle rede igen af Sted. Et Stykke borte fra Huset trak Hans Olufsen en Pistol frem og viste den til sin Ledsager: »Det er den, hvormed jeg har sendt Bramming til Kirkegaarden«, sagde han. Christen Ebbesen syntes, han skulde kende den, og spurgte, om det

ikke var Gartmans Pistol. Hans Olufsen bekræftede dette og sagde, at han havde laant den af Trompeteren; derfor skulde han nu hen for at levere ham den igen samt hente sine Penge. Christen Ebbesen viste ham Vej over Aaen, og i Rærup skiltes de ad uden for Trompeterens Hus.

Da Christen Ebbesen paa Tilbagevejen kom forbi Lydum Mølle, kunde han ikke modstaa Fristelsen til at bekendtgøre den vigtige Nyhed. Han gik hen til Sovekammervinduet og raabte derind »med stor Glæde«, at Bramming var slaaet ihjel, hvilken Meddelelse Møllerkonen, som var alene hjemme, efter eget Sigende besvarede med at raabe: »Ak ve og vok!« Skønt Christen Ebbesen saaledes selv havde givet sig tilkende som Medvider og desuden var bleven set af Mikkel Thomsen, var han naiv nok til senere at lade, som om han ingen Ting vidste; han red hjem til Gaarden, satte Hesten i Stalden og gik i Seng igen, som om intet var passeret.

Pigen Maren Iversdatter spillede den samme Komædie. Hun stod op til sædvanlig Tid mellem Kl. 6 og 7 og lavede Davre til Folkene, og omtrent ved Solopgang gik hun ned i Gaarden for at kalde dem ind. Her traf hun Christen Ebbesen, som med stor Bestyrtelse fortalte hende, at Hans Olufsen var borte og med ham den bedste Hest i Stalden samt Husbondens Sadel og Ridetøj. Medens de stod og talte om dette, kom Simon og Jøp Hansen ned fra Gæstekammeret, lidt efter kom de to Husmandskoner og begge Drengene. Pigen var imidlertid gaaet bag om Gaarden for at hente nogle Tørv med ind og kom nu tilbage med en ny og overraskende Meddelelse til de forsamlede: Skodderne for det ene Vindue i Brammings Kammer vare trukne op, hvad de ellers aldrig plejede at være, og Ruderne vare knuste. De tilstedeværende formodede da, at der maatte være sket en Ulykke, og bleve enige om at gaa op og sige det til Brammings Hustru. Pigen gik da ind og vækkede hende, og de to Bondemænd kom hen i Døren og fortalte hende om Hans Olufsens Flugt og de knuste Ruder. Hun vilde imidlertid ikke tro, at der kunde være noget paa Færde, og anmodede dem om at gaa ind i Brammings Kammer og se efter; men det vilde de ikke, medmindre hun selv gik med. Hun stod da op, Pigen klædte hende paa, og de to Mænd tog hende under Armene og førte hende hen til Brammings Dør. Hun stødte Døren op, og de saa da Bramming

ligge i sin Seng, paa højre Side og med Ansigtet ind mod Væggen. »Kan I se, at han sover«, sagde Karen, »der er ikke sket noget ondt.« Men da hun gik nærmere hen mod Sengen, saa hun et Par smaa Blodpletter paa Lagenet, og da hun følte paa hans Haand, var den kold. Bramming var død.

Den gamle Kone vilde nu strax have Liget baaret ud og lagt paa Straa efter Skik og Brug; men Jep Hansen, som var bleven staaende i Døren, fraraadede det og sagde, at det var bedst, de lod al Ting blive, som det var, indtil Øvrigheden havde været der. Karen gik da ud, laasede Døren af og stak Nøglen i Lommen.

Tjenestedrengene havde imidlertid drevet Kreaturerne i Marken; Maren Iversdatter og Mette Hekkenfeld vare nede i Bryggeret for at sætte den store Keddell op, da de netop den Dag skulde brænde Brændevin. Simon Hansen var forsvunden; han forklarede senere, at just som de stod i Brammings Værelse, blev han angrebet af »en ond Kolera, saa han maatte gaa hen og lægge sig over Borde og Stole for at faa nogen Lindring«, og dermed er hans Deltagelse i denne Affære til Ende. Kun Jep Hansen og Maren Christensdatter stod tilbage hos Enken; den første sendte Bud efter Sognepræsten, og Maren gik til Rærup for at hente Gartman og hans Kone. Begge to fulgte strax med hende tilbage; Karen Vodde overgav Trompeterens Kone Nøglerne til Spisekammer og Kælder, som hun havde taget med sig ud fra Brammings Værelse, og havde derefter en Samtale med Gartman i Enrum. Jep Hansen drev imidlertid om paa Gaarden, som han ikke vilde forlade, før Øvrigheden havde været der, for ikke ved sin Bortfjernelse at vække Mistanke imod sig. Hen paa Formiddagen kom Sognepræsten til Lydum og Nebel Sogne, Hr. Hendrich Schnell, til Stede; han opsatte en Skrivelse om det passerede, med hvilken et ridende Bud blev sendt af Sted til Herredsfogden over Vester Herred, der tillige var Byfoged i Varde og boede i denne By; fra Varde skulde Budet derefter videre til Ribe for ligeledes at mælde det forefaldne til Amtmanden, Greve Hans Schack. Herredsfogden fik Brevet omtrent Kl. 2, og saa snart han kunde, drog han af Sted, ledsaget af Herredsskriveren og en Barber; undervejs medtog han endvidere fire Bønder fra Omegnen som Synsmænd og Vidner. Kl. 7 om Aftenen ankom de til Lydumgaard, hvor de strax bleve overraskede ved at træffe deres

Bysbarn, Købmand Lavrits Lunde, der hurtigere end de havde indfundet sig paa Gerningsstedet. Saa længe Bramming levede, havde han ikke sat sine Fødder paa Lydumgaard; nu indfandt han sig der med en næsten mistænkelig Hurtighed faa Timer efter hans Død. Mellem ham og Enken var det gamle ven-skabelige Forhold allerede genoprettet, saa at da Herredsfogden spurgte Karen, hvem hun vilde antage til sin Lavvæрге, nævnede hun Lavrits Lunde. Derpaa leverede hun Herredsfogden Nøglen til Brammings Værelse, og han gik med Synsmændene derind. Værelset havde tre Fag Vinduer; for de to vare Skodderne lukkede, men for det midterste Fag vare de trukne op; desuden vare otte Ruder knækkede og to helt borte, Blyindfatningen var bøjet og Lodningen itubruddt. Alligevel var Gerningsmanden ikke kommen ind ad denne Vej; thi de krydsvis for Vinduet anbragte Jernstænger vare uskadte. Heller ikke var det muligt, efter Sengens Stilling i Værelset, at et Skud gennem Vinduet kunde have ramt Bramming; Gerningen maatte være udført paa nært Hold og Morderen være kommen ind den lige Vej fra Gaarden gennem Eruerstuen; Vinduerne havde han da kun knust paa Skrømt. Dette stadfæstedes yderligere ved en Undersøgelse af Brammings Saar. Han var ramt af et Skud i den venstre Side under Armen, og Kuglen var gaaet skraat gennem Legemet og blev af Barberen udtaget af den højre Skulder. Omkring Saaret i den venstre Side var baade Skjorten og Huden svedet af Ild, saa det var klart, at Munden af Vaabenet var holdt tæt til den sovendes Legeme. Brammings Pengeskrin stod urørt i Kammeret, og Guldknapperne sad i hans Skjortærmer for Hænderne. Derimod savnedes hans Livflint og de to Pistoler, som altid laa foran Sengen, og som ogsaa havde været paa deres Plads, da Simon Hansen og Maren Christensdatter den foregaaende Aften fulgte Bramming til Sengs. — Efter at denne Synsforretning var bleven nedskrevet, forlod Herredsfogden og hans Ledsagere Gaarden sent om Aftenen; men den blodige Dag skulde dog ikke slutte uden at kræve endnu et Menneskeliv. Ved Bortgangen fra Gaarden forsvandt den ene af Synsmændene, en Bonde fra Lundtang, og man saa ham aldrig mere; han formodedes at være forulykket i Lydumaa. Jep Hansen og Lavrits Lunde bleve Natten over paa Gaarden, og den næste Dag, Fredagen den 27. Oktober, fulgtes de ad til Herredstinget, hvorfra Jep

Hansen endelig om Aftenen naaede sit Hjem efter tre Dages Fraværelse. Lavrits Lunde havde imidlertid som Enkens Lavværges og den dræbtes Eftermaalsmand udtaget Stævning mod alle de Personer, der havde været paa Lydumgaard Natten mellem 25. og 26. Oktober, med Tilsigelse om at møde paa Herredstinget den følgende Tingdag, Fredag den 3. November. I denne Mellemtid indfandt Amtmandens Fuldmægtig Oluf Christian Engelstoft sig paa Lydumgaard for at registrere og forsegle Brammings Bo; men ellers blev der intet foretaget i Sagen, ligesom der ingen Foranstaltninger bleve truffene for at efterspore den bortrømte Hans Olufsen. Lad os da imidlertid se, hvad han havde taget sig for i disse Dage.

Vi forlod ham Natten mellem Onsdag og Torsdag, da han skiltes fra Christen Ebbesen uden for Trompeterens Hus i Rærup. Her kan han imidlertid ikke have opholdt sig ret længe; thi endnu samme Nat kom han til Jandrup, hvor han strax red hen til Jep Hansens Gaard. Manden var, som vi ved, ikke hjemme, men Hans Olufsen vækkede Pigen, fik sin Hest sat ind i Stalden og kom selv til Sengs inde i Stuen. Flere Folk i Byen hørte den Nat Støj og Hundeglam i Retning af Jep Hansens Gaard; det hed sig senere, at det var nogle af Lydumgaards Hunde, som vare fulgte med Morderen derhen, og som kun med stort Besvær bleve drevne tilbage over Kærup Bakker. Men hvem der havde hjulpet Hans Olufsen med at jage dem bort, vidste man ikke.

Saa snart Dagen gryede, kom Rygtet om Brammings Død til Jandrup. En Mand fra Nørre Nebel kom tidlig om Morgenen ind i en Gaard i Sognet, hvor en hel Del af Egnens Folk synes at have været samlede, og fortalte den vigtige Nyhed, der allerede var bleven udsmykket med forskellige opdigtede Enkeltheder. De forsamlede skyndte sig af Sted for at bringe den videre. En af dem, Jørgen Frandsen fra Jandrup, kom forbi Jep Hansens Gaard, og da han saa Tjenestedrengen Jakob staa i Ladedøren, stansede han for at fortælle, at Bramming var dræbt om Natten: En Fjæl var bleven løsnat i Loftet over hans Seng, og derigennem var Bramming stukket ihjel med en lang Spids, der var forfærdiget i samme Øjemed. Da Jakob hørte denne Beretning, brast han i Latter og sagde: »Saa ved jeg nok bedre Besked derom«, og gik dermed ind i Laden; men han har dog ikke ret længe kunnet modstaa

Fristelsen til yderligere at brillere med sin Viden; thi et Øjeblik efter kom han hen i Døren igen og raabte efter Manden: »Saa I ikke den Karl, der kom ridende med et Par Træsko paa, Sølvkaarde ved Siden og en sølvknappet Stok i Haanden?« En saadan Mand havde Jørgen Frandsen ikke set, og han fortsatte sin Vej.

Hans Olufsen blev Torsdagen over i Jep Hansens-Gaard; Konen gav ham Mad og Drikke, men han gik ikke uden for Døren, og naar nogen af Folkene kom ind i Stuen, vendte han sig om og saa ud af Vinduet. Om Aftenen red han bort fra Gaarden og begav sig over til Christen Christensen i Broeng. Her fik han anvist et lille Værelse for sig selv, hvor han sov i en Kurveseng, men han tog sin Flint og sine Pistoler med sig derind om Natten. Til Christen Broeng beklagede han sig over, at Trompeteren ikke havde leveret ham saa mange Penge, som der var ham lovet; han havde kun faaet 50 Rdlr., og der maanglede altsaa 10. Om Fredagen red da Christen Broeng til Rærup for at tale med Gartman herom, og kom tilbage med endnu 6 Rdlr., som denne havde skaffet til Veje; men de øvrige 4 vare blevne borte, paastod Gartman, og dem kunde han ikke skaffe. Hans Olufsen vilde imidlertid ikke skænke dem noget, og om Lørdagen sendte Broeng derfor Bud til Tue Pedersen i Vester Vrøgum, der var en af Kavtionisterne for Laanet, og til flere andre af Lydumgaards Bønder i Aal Sogn, for at de skulde sammenskyde det manglende. I Løbet af Dagen indfandt der sig efterhaanden en ret talrig Forsamling hos Christen Broeng; Morderen var selv til Stede i Selskabet, siddende med sine Pistoler paa Armen. Man undgik at nævne, hvortil de 4 Rdlr. egentlig skulde bruges, og Forhandlingerne førtes under den Form, at der skulde sammenskydes Penge til Baadleje for at føre Bøndernes Magasinkorn til Ribe. Under dette Paaskud bleve de 4 Daler lagte paa Bordet, og Hans Olufsen tog dem til sig og stak dem i Lommen. I Løbet af Samtalen spurgte Broeng ham, om han ingen Støvler havde, siden han var kommen med Træsko paa; Hans Olufsen svarede, at han havde nok et Par, men de laa hos Skomageren i Varde; Broeng tilbød da at sælge ham sine, og Handelen gik i Orden saaledes, at han fik Hans Olufsens Træsko samt 8 Skilling i Bytte. Hen ad Aften kom Jep Hansen og Peder Simonsen ridende derover fra Jandrup for

at se, hvorledes det stod til. Da var Pengespørgsmaalet allerede klaret, og man begyndte nu at tale om at faa Hans Olufsen bort. Hertil var denne ogsaa meget villig, men han forlangte at faa en Vejviser med sig det første Stykke Vej, da han agtede sig ad Kolding til og ikke kendte Vejen rigtig; thi Landevejen, som gik gennem Varde, turde han ikke følge. Broeng og Jep Hansen tilbød først en af de tilstedeværende 1 Mark for at vise ham Vejen, men denne vilde ikke indlade sig derpaa. Da blev Jep Hansen vred og sagde: »Hans Olufsen har gjort saa meget godt, at du maatte være glad ved at tjene ham igen, og du skulde brede dine Hænder under hans Fødder!« og idet han vendte sig til Peder Simonsen, tilføjede han: »Saa faar vi da selv tage ham med os!« Da Mørket var faldet paa, steg de to Mænd derfor til Hest og rede sammen med Hans Olufsen til Jandrup. Her stansede de først ved Jep Madsens Gaard og søgte at faa hans Søn til at følge Morderen videre; men det lykkedes ikke. De maatte altsaa selv besørge det, men først skulde de have noget at spise og have friske Heste. Peder Simonsen red hjem hos sig selv, og Jep Hansen tog Morderen med til sin Gaard, hvor hans Hustru dækkede Bord for dem, medens Tjenestefolkene sørgede for Hans Olufsens Hest. Peder Simonsen indfandt sig kort efter og fik en Bid Mad med, og sent paa Natten brød de op og red øster paa. De to Mænd fulgte Hans Olufsen til Nørholms Mølle; her skiltes de fra ham, da han erklærede, at nu kendte han Vejen selv. Først højt op paa Søndagen kom Peder Simonsen og Jep Hansen tilbage til Jandrup.

Her var det allerede blevet bemærket, at ingen af de to Mænd vare i Kirke den Dag, og da Menigheden gik hjem, spurgte Jørgen Frandsen sin Nabo Jep Madsen, om han vidste Grunden dertil. Jep Madsen tog da den anden i Frakkeærmet og vendte sig om imod ham og sagde: »I er min gode Ven, det jeg ikke andet ved, og Eders salig Fader var ligesaa; derfor vil jeg nok sige Eder det. Vi var i Aftes henne at hente den stakkels Karl Hans Olufsen fra Aal Sogn og kom hjem med ham til mit lidt ud paa Aftenen«, og derpaa fortalte han videre om, hvorledes de to Mænd havde fulgt ham paa Vej om Natten. Jørgen Frandsen hørte ikke til Lydumgaard's Fæstere og var ikke indviet i Planerne; han interesserede sig altsaa kun for Sagen af almindelig Nysgærrighed, og det var unægtelig noget

letsindigt af Jep Madsen at fortælle ham det hele. Det viste sig da ogsaa senere, at Jørgen Frandsen skuffede hans Tillid; thi da Sagen kom for Domstolene, var han og hans Kone de første til at aabenbare, hvad de vidste om Sagens rette Sammenhæng.

Det var omtrent paa samme Tid, som denne Samtale fandt Sted paa Jandrup Kirkegaard, Søndag Formiddag d. 29. Oktober, at en fremmed Karl kom ridende ind i en Gaard i Vestterp i Starup Sogn, et Par Mil øst for Varde. Den fremmede var lille af Væxt; han red en sort Hest med Sadel paa, var iført en brun eller graa Pjækkert og derover en graa Vadmelskofter, og bevæbnet med Pistoler og en lang Bøsse. Han bad om noget at spise, hvilken Anmodning Bonden besvarede med at spørge, hvor han havde hjemme, og da den fremmede tilfredsstillende havde klaret for sig ved at sige, at han tjente Anders Nielsen paa Søvig og skulde til Kolding i et Ærinde for ham, var der intet i Vejen for at byde ham indenfor; thi Bonden kendte godt Anders Nielsen og vidste, at han havde Slægtninge i Kolding. Herom sad han og underholdt den fremmede, medens hans Kone satte paa Bordet og varmede en Potte Øl til ham, indtil hun blandede sig i Samtalen og spurgte:

»Hvad er det, de har gjort ved Jørgen Jensen?«

»Han er død,« sagde Karlen.

»Hvem var det, der skød ham?« spurgte hun igen.

Det vidste han ikke, sagde han, men spurgte derimod om, hvorledes de havde hørt det saa snart. Hun svarede, at deres Præst havde været til Provstemode i Varde i disse Dage, og med ham havde de spurgt det; »de sagde der,« tilføjede Konen, »at det var en Rytter, der tjente paa Gaarden, som havde gjort det; mon det ikke var den Trompeter, som tjente hos ham?« Den fremmede gentog, at han vidste ikke, hvem der havde gjort det, »men Trompeteren var det ikke.« Da han havde siddet en Times Tid, steg han atter til Hest og red bort, efter at have lovet at se ind til dem igen, naar han kom tilbage. Men han kom aldrig tilbage. En Mand fra Galstho, som gik til Kirke, mødte ham noget efter, ridende øster paa med sin lange Bøsse liggende foran sig tværs over Saddelen, og dermed forsvinder ethvert Spor af Hans Olufsen.

Lavrits Lunde tog sig ikke med nogen overdreven Iver af sine Pligter som Eftermaalsmand. Som før nævnt havde han stævnet de Personer, der vare paa Lydumgaard Natten mellem 25. og 26. Oktober, til at møde for Herredstinget den 3. November. De mødte ogsaa, men saa fremstod Lunde og beklagede, at den optagne Synsforretning, som Synsmændene skulde vedstaa paa Tinget, var indsendt til Øvrigheden og ikke endnu kommen tilbage; han anholdt derfor om, at hele Sagen af den Grund maatte blive udsat i 14 Dage, hvilket blev ham tilstaaet. Lunde efterlyste derpaa den bortrømte Hans Olufsen samt Brammings Hest, Sadel, Flint og Pistoler, hans Kaarde og hans selvbeslagne Stok, og dermed lod man det foreløbig bero. Næste Tingdag gentog han Efterlysningen og tilføjede nu et Løfte om Belønning for Hans Olufsens Paagribelse, men dog uden at nævne nogen bestemt Sum, og tillige læstes en Stævning mod Gartman og hans Hustru, der skulde aflægge deres Vidne Ugesdagen efter, altsaa samtidig med de først indstævnedes.

Til Brug ved dette Forhør havde Lunde, til Dels med Hjælp af Brammings Svoger, Hr. Christen Sevel i Darum, opsat en Række Spørgsmaal, som han vilde forelægge enhver af de indstævnedes; de drejede sig væsentlig om, hvorvidt nogen af dem havde hørt Hundeglam eller anden Larm om Natten, om Dørene paa Gaarden havde været lukkede, og lignende. Et af Spørgsmaalene var, om de Morgenen efter Mordet havde set nogle Skuffer eller Skabe blive aabnede eller nogetsomhelst udtaget og bragt bort fra Gaarden, hvilke Ting det lod til at være ham meget magtpaaliggende at faa at vide. Men inden de gik til Tinget, samlede Lunde først alle sine Vidner paa Lydumgaard, oplæste Spørgsmaalene for dem og formanede dem til at passe vel paa, hvad de svarede, for at de ikke skulde bringe enten sig selv eller andre i Ulykke. Og saaledes instruerede mødte de alle paa Vester Herreds Ting Fredagen den 17. November 1702.

Tinget holdtes den Dag ikke paa det sædvanlige Sted paa Tinghøjen, men hos en Gaardmand i Landsbyen Rottrup. Tinghuset var nemlig i en meget daarlig Forfatning: det havde hverken Vinduer eller Døre, og Væggene vare næsten faldne ned, saa et længere Ophold der ikke vilde være muligt paa denne kolde Aarstid. Derfor havde Amtmanden for denne

Gang tilladt, at Tinget undtagelsesvis maatte holdes i den nærmeste Landsby. Efter at først Synsmændene her havde vedstaaet deres skriftlige Vidne, og Sengeklæderne og Kuglen vare blevne fremviste, begyndte Forhøret, der foregik paa den Maade, at Lunde oplæste for Vidnerne de Spørgsmaal, som de alle i Forvejen kendte, og lod dem dertil afgive deres beedigede Svar. Herredsfogden havde ladet Vidnerne indespærre, saalænge Forhøret stod paa; kun en ad Gangen blev indladt, og de allerede forhørte fik ikke Lov at tale med de andre, før de allesammen havde aflagt deres Vidnesbyrd. Men disse priselige Forsigtighedsregler vare her uden Virkning, da Lunde jo i Forvejen havde givet Vidnerne al fornøden Underretning, og de afgivne Forklaringer stode derfor ogsaa i den bedste Samklang med hverandre. De vidnede alle — Jep Hansen, Christen Ebbesen, Gartman, Maren Iversdatter og de øvrige — »med Ed og oprakte Fingre efter Recessen«, at de aldeles intet vidste om Aarsagen til det begangne Mord eller om, hvem der havde udført det; ingen af dem havde hørt noget Skud eller nogensomhelst Larm om Natten, og ingen havde set noget til Hans Olufsen, siden han skiltes fra dem om Onsdag Aftenen. De svor alle; kun den yngste Tjenestedreng, som var 14 Aar gammel, blev fritaget derfor, da han endnu ikke havde været ved Herrens Bord, medens derimod hans et Aar ældre Kollega maatte aflægge Eden som de andre. Forhørene varede i tre Dage; først Mandag Aften slap de sidste Vidner ud af Arresten. Lunde var da bleven beroliget med Hensyn til det Punkt, der synes at have interesseret ham mest: alle Vidnerne vare nemlig enige om, at intet af Brammings Gods var blevet bortført fra Gaarden før hans, Lundes, Ankomst, med Undtagelse af to Otteskillinger, med hvilke Enken betalte den Mand, der skulde bringe Øvrigheden Underretning om det forefaldne. Det fremgik endvidere af Forhørene, at den omtalte Nat havde alle Døre paa Lydumgaard staaet aabne. Pigen erklærede, at dette ikke var noget usædvanligt, ja hun vidste end ikke af, at Døren mellem Fruerstuen og Brammings Kammer kunde laases, førend Gartmans Hustru viste hende det den næste Dag. Det synes noget paafaldende, at Bramming, der godt vidste, hvor stærkt hans Liv var efterstræbt, og som aldrig gik i Seng uden at have Vaaben i sin Nærhed, skulde sove hver Nat for aabne Døre. Rimeligere vilde det være, om Morderens Forbundsfæller

inde i Huset med Forsæt havde aabnet ham Vejen; men derom blev i hvert Fald ikke noget oplyst hverken nu eller senere.

Saaledes var alt hidtil gaaet saa heldigt for de sammensvorne, som de vel kunde ønske sig. Lavrits Lunde havde ikke været haardere imod dem end højst nødvendigt, og man faar nærmest det Indtryk af hans Optræden, at han kun ønskede at faa Ende paa Sagen snarest muligt. Han betragtede nu alle Undersøgelserne i Sagen som tilendebragte og lod derfor paa Tingdagen den 1. December opkræve de otte Sandemænd, som paa Grundlag af de afgivne Vidnesforklaringer skulde gøre deres Tov i Sagen. Kendelsen skulde falde om sex Uger; naar først den Frist var overstaaet, vilde alt være i Orden; thi der var naturligvis ingen Tvivl om, hvorledes Sandemændenes Dom vilde lyde.

Men dette sidste Trin naaede de aldrig. Sandemændenes Udnævnelse skulde nemlig bekræftes af Amtmanden i Ribe, og paa dette Skær strandede det hele. Grev Schack var fraværende paa det Tidspunkt, da Lunde indsendte Listen over de otte Mænd, og hans Fuldmægtig Engelstoft fik saaledes Sagen i sine Hænder. Baade han og Amtsforvalteren Jens Christensen til Stensgaard vare Lundes Uvenner, men om denne Omstændighed har øvet nogen Indflydelse paa deres Handlemaade, eller de kun har haft en almindelig Formodning om, at den foreliggende Sag næppe var saa simpel, som den saa ud til, maa staa hen. Men i hvert Fald kasserede Engelstoft de opkrævede Sandemænd, og den 5. December indberettede han Sagen til Kancelliet: der gik Rygter om, skrev han, at Mordet var udført af Brammings egne Omgivelser, ja at Enken endogsaa var impliceret deri; han foreslog derfor at afsætte Lunde som Eftermaalsmand og at lade Amtsforvalteren føre Sagen til Ende paa Kongens Vegne og med Fuldmagt til at arrestere alle dem, som der kunde falde nogen Mistanke paa, være sig Enken, Tjenestefolkene eller andre. Den 23. December fik derefter Amtsforvalteren Ordre til at antage sig Sagen, og 6. Januar 1703 indgav han et Forslag om, hvorledes den bedst kunde gribes an. For at spare de lange Rejser til Landstinget foreslog han Nedsættelsen af en Kommission; som Medlemmer af denne anbefalede han Niels Nielsen til Endrupholm og Byfoged Lavrits Fris i Ribe, de samme, som ved en tidligere Lejlighed havde dømt mellem Bramming og Lavrits Lunde;

men hvis Kongen hellere ønskede, at han selv skulde sidde i Kommissionen, var han ogsaa villig til det. Muligvis har det været Amtsforvalteren en Skuffelse, at dette sidste Vink ikke blev taget til Følge. Men 23. Januar fik Niels Nielsen og Lavrits Fris deres Fuldmagt som Kommissarier, medens Amtsforvalteren samme Dag fik fornyet Ordre til at føre Sagen. Kommissionen fik Myndighed til at fængsle alle mistænkte og til at forhøre ikke tidligere afhørte Vidner; de Vidner derimod, som allerede havde aflagt Ed paa Herredstinget, skulde, hvis det gjordes fornødent, føres for et ekstraordinært Landsting. Alle Omkostninger skulde dækkes af Jørgen Brammings Stervbo.

Omtrent paa samme Tid døde den gamle Karen Christensdatter Vodde; paa sit Dødsleje lod hun Præsten Ancher Sørensen kalde til sig, og da hun var bleven berettiget af ham og laa paa det yderste, afgav hun den edelige Forsikring, at hun var uskyldig i Mandens Død og intet vidste derom. Døden befriede saaledes hende fra at se, hvorledes fremmede Hænder nu greb i hendes og Peder Klømmensens møjsommelig sammen sparede Gods og spredte det ad for alle Vinde. Thi efter at det var blevet bestemt, at Sagen skulde udføres paa Stervboets Bekostning, synes det, som om de, der fik noget med Sagen at gøre, ikke forsmaaede at skaffe sig selv den størst mulige Indtægt deraf, eller i hvert Fald sørge for, at der ikke blev noget til Arvingerne og Lavrits Lunde.

Den 13. April 1703 udsendte de to Kommissarier Stævninger mod over Hundrede Personer der i Egnen, og den 30. April holdtes det første Forhør paa Varde Raadstue. Her fremkom først Amtsforvalter Jens Christensen og beklagede, at han paa Grund af andre Pligter ikke personlig kunde lede Sagen, hvorfor han havde overdraget den til Herredsfogden i Skads Herred, Bertel Mathias Tørkildsen. Denne begyndte derpaa at examinere Vidnerne. Den første, som fremstilledes, var Fuldmægtig Engelstoft; han fortalte, at da han havde været paa Lydumbaard for at forsegle Brammings Stervbo og var paa Tilbagevejen den næste Dag, havde hans Kusk sagt til ham under Vejs: »Fader, hvi skulde de ikke vide, hvem der har gjort den onde Gerning? Tjenestekvinden i Køkkenet sagde, at hun vel havde hørt Skudet gaa af, men da Jørgen Bramming havde truet med at skyde hende, blev hun bange og løb ned i Gaarden til Drengene.« Kusken kom dernæst

selv frem og vedstod denne Beretning, flere følgende Vidner havde ligeledes hørt Maren Iversdatter fortælle det samme, og da hun derefter selv blev indkaldt, vedgik hun ogsaa, at hun paa dette Punkt havde vidnet falsk paa Herredstinget; men ellers fastholdt hun sin Forklaring, og denne Dags Forhør sluttede saaledes, uden at noget særlig nyt var fremkommet.

Der hengik nu et Par Maaneder, uden at der blev gjort noget ved Sagen; kun udstedtes i denne Mellemtid nye Stævninger mod en Mængde forskellige Personer, derimellem ogsaa en Stævning af 1. Juni mod Lavrits Lunde. Han var paa den Tid rejst til København i Forretningsanliggender, og først den 26. Juni blev Stævningen oplæst for ham i hans der-værende Logement. Han afsendte strax derefter et Indlæg til Varde, hvori han protesterede imod, at hans aabenbare Avindsmand Niels Nielsen betjente Retten imod ham, og undskyldte sig med, at han paa Grund af vigtige Affærer ikke kunde møde. Denne Protest blev i rette Tid fremlagt for Kommissionen, men havde naturligvis ingen Virkning.

Den 4. Juli holdt Kommissarierne deres andet Møde, og nu begyndte de at faa fat paa Hemmeligheden: Jørgen Frandsen fra Jandrup blev nemlig afhørt, og han fortalte alt, hvad han efter Rygtet vidste om Hans Olufsens Ophold i Jandrup og Aal, samt den Samtale, han havde haft med Jep Hansens Tjenestdreng Morgenen efter Mordet, og Jep Madsens Ord til ham ved Kirken den følgende Søndag. Peder Simonsen protesterede strax for sit Vedkommende ved et skriftligt Indlæg mod Jørgen Frandsens Udsagn: han kunde bevise ved Dom og Tingsvidnie, at Jørgen, hans Kone og deres Datter vare hans Fjender og forfulgte og undsagde ham, hvorfor han formodede, at de ikke fik Lov til at vidne imod ham, da Loven udtrykkelig siger, at ingen Avindsmands Vidne skal agtes for gyldigt.

Den følgende Dag forhørtes Jep Hansens Tjenestefolk. De nægtede at vide nogetsomhelst, skønt Jørgen Frandsen paany blev fremkaldt og i deres Nærværelse gentog sin forrige Beretning. Peder Simonsen og Jep Madsen bleve ligeledes forhørte, men tilstode intet. Derpaa blev Jep Madsens Hustru fremkaldt. Terkildsen spurgte hende, om hun ikke vidste, at Hans Olufsen havde været i Jandrup og i deres egen Gaard; hun svarede, at hun intet vidste derom, da hun paa den Tid

havde været syg og sengeliggende. Terkildsen spurgte igen, om hun med god Samvittighed vilde og kunde nægte, at hendes Mand havde talt til hende derom; hun svarede, at hun ikke kunde sige hverken ja eller nej, men tilsidst »efter lang Ophold, imod al kristelig Formaning, da man dog skinbarlig og haandgribelig kunde tage og føle paa, at hende andet var om Hjertet, idet hun forestaaende Spørgsmaal ej rettelig vilde besvare«, gjorde hun dog sin Benægtelsesed, at hendes Mand aldrig havde sagt eller aabenbaret hende noget i denne Sag. Men hendes Ed var til ingen Nytte; thi samme Dag kom den gamle Mikkel Thomsen fra Lydumhede i Forhør, og han fortalte alt, hvad der var foregaaet hos ham den Nat, da han fik Besøg af Hans Olufsen og Christen Ebbesen. Denne blev indkaldt og vedstod, at Mikkel Thomsens Beretning var korrekt, og med dette vigtige Resultat sluttede Kommissionen den Dag.

Da Forhørene begyndte igen den 6. Juli, kunde man mærke, at de sammensvornes Modstand var brudt; efter at først Christen Ebbesen havde tilstaaet, har de vel indset, at en fortsat Benægtelse var unyttig, og de tilstod derfor meget hurtig det hele. Jep Madsen var den første, der kom frem; han bad Kommissarierne undskylde, at han havde været noget drukken den foregaaende Dag og derfor ikke rigtig havde opfattet Spørgsmaalene, men nu skulde han svare paa dem; og saa fortalte han det hele, ligefra Jep Hansens første Henvendelse til ham om Penge til Mordet og til den Lørdag Nat, da Hans Olufsen var bleven ledsaget til Nørholms Mølle. Sluttelig bad han Kommissarierne undskylde hans Hustru; hun havde virkelig været sengeliggende den Gang og vidste intet. Peder Simonsen vedstod dette Vidne i alle Maader og supplerede det med flere Enkeltheder. Jep Hansens Tjenestefolk fortalte om Hans Olufsens Ophold i deres Gaard; de tilføjede, at deres Husbond ikke havde begæret andet af dem, end at de skulde gøre deres bedste, men Peder Simonsen havde aldeles forbudt dem at sige noget. Jep Hansens Hustru, der ikke vilde møde efter Stævningen, blev afhentet og tilstod ligeledes alt. Møllerkonen fra Lydum Mølle fortalte om Christen Ebbesens Ord til hende ved Vinduet; allerede tidligere havde hun omtalt, at hun vidste Besked om Mordet, før det blev Dag, og da nogle forundrede sig over, at hun kunde vide det, førend Folkene paa selve Gaarden vidste det, havde hun blot diplomatisk

svaret: »Kommer der ikke mange Folk til Møllehus?« Nu fik Øvrigheden imidlertid den rette Forklaring.

Men samme Dag indførtes et nyt Vidne, som gav Sagen en hel anden Vending og et større Omfang, end den tidligere havde haft. Det var den til Hjul og Stejle dømte Anders Volch. Han og hans Hustru mødte efter Stævning for at vidne, men da de intet vidste om den nærmest foreliggende Sag, havde de derimod opsat et skriftligt Indlæg om alle de tidligere Aaraad, og heri beskyldte de aabenlyst Lavrits Lunde for at have været Medvider i disse og maaske den egentlige Leder af dem. Det er ret troligt, at baade Dommere og Anklager med Fornøjelse have grebet denne Lejlighed til at kaste sig over Lunde, og det bliver fra nu af ham, som bliver den vigtigste Genstand for deres Undersøgelser. Flere andre Deltagere i de gamle Aaraad, deriblandt den til Galgen dømte Christen Timsen, bleve hentede frem for at vidne i disse Ting, og de vedstod alle Rigtigheden af Anders Volchs Udsagn. Ogsaa Karen Voddes Navn blev nu indblandet i Sagen jævnsides med Lavrits Lundes.

Da Forhøret den 7. Juli var til Ende, forespurgte Terkildsen sig hos Kommissionen, om den ikke fandt det rigtigt, at man paa dette Stadium af Sagen indsendte til Kongen en Extrakt over alt det, som hidtil var kommet frem, og afventede en kgl. Resolution, inden man gik videre, da det jo lod til, at Bramming var bleven dræbt efter Samraad af mange og de bedste af hans egne Tjenere. Kommissionen fandt dette raadeligt og godt, og det blev besluttet at stanse med Undersøgelserne, indtil man havde faaet nærmere Besked fra København.

I Løbet af Juli Maaned blev da en saadan Extrakt udfærdiget og af Amtsforvalteren indsendt til Kancelliet. Den første Følge heraf var den, at der gik Ordre til Stiftamtmanden om at arrestere de Personer, der vare mest implicerede, nemlig Jep Hansen, Christen Broeng, Peder Simonsen og Christen Ebbesen; de andre Personer, som tjente paa Gaarden, samt Mikkel Thomsen i Lydumhede skulde ogsaa arresteres, med mindre de vilde gøre deres Saligheds Ed paa, at de intet vidste, før Drabet var sket, og at de ikke formaaede at hindre Drabsmandens Flugt; og alle de Bønder i Aal Sogn, der havde givet Penge til Hans Olufsen, skulde have deres Gods beskrevet samt forpligte sig til at blive paa Stedet indtil Sagens Afslutning.

Da Øvrigheden derefter indfandt sig i Jandrup, var Jep Hansen tilfældigvis ikke til Stede. Strax troede man ham bortrømt, og Engelstoft udvirkede et kgl. Brev, som udlovede 100 Rdlr. for hans Paagribelse. Disse Penge tjente Terkildsen meget let; Jep Hansen var ikke bortrømt, men gik hver Dag rolig og pløjede og saæde sammen med sine Naboer, indtil han omsider blev paagreben.

Vanskeligere var det imidlertid at bestemme sig for, hvad der skulde gøres med Lavrits Lunde. Amtsforvalteren, som indsendte Extrakterne, havde samtidig givet en udførlig Beretning om Sagen, i hvilken han navnlig søger at mistænkeliggøre denne. Han siger, at det fremgaar af det foreliggende, at Mordet skete efter Brammings egen Hustrus Begæring; han minder om Striden mellem Lunde og Bramming i Auledning af Karen Voddes Testamente; han klager over, at Lunde efter Enkens Død har overtaget Styrelsen af Lydumgaard, og foreslaar, at Godset fratages ham, indtil Sagen er endt. Og endelig paastod han, at Lunde gik hemmelig omkring og inkvirerede blandt Bønderne for at faa at vide, hvor meget de havde bekendt.

Lunde paa sin Side havde heller ikke været ledig. Han havde strax efter Kommissionens Nedsættelse beklaget sig i en Supplik over Amtsforvalteren, som var hans Avindsmand, og over at Sagen skulde føres paa Stervboets Bekostning; han bad om Tilladelse til selv at føre Sagen til Ende og anholdt om Konfirmation paa Testamentet af 11. Maj 1695, der sikrede ham Eukens halve Boeslod. Men han fik kun det Svar, at det blev med Kommissionen, som det var befalet, og at Testamentets Konfirmation maatte vente, indtil Sagen var til Ende. Efter at Forhørene vare begyndte, gentog Lunde sine Klager: Amtsforvalteren og hans Tilhængere efterstræbte ham paa Ære, Liv og Gods, »og det formedelst den Auktion, som var dem betroet at holde over Kongens Jordegods, ved hvilken det kun blev tilslaaet for en ringe Sum, men senere blev forandret, saa Godset løb op til det tredobbelte«. De havde udtaget Stævning imod ham, medens han var i København, og havde ikke villet antage det Indlæg, i hvilket han protesterede derimod. De førte ulovlige Vidner, og Engelstoft, som havde forsegleet Stervboet, vilde ikke udlevere de der fundne Domme og Dokumenter, med hvilke han kunde bevise, at Vidnerne vare Misdædere.

Forhørene bleve holdte inden for lukkede Døre, og ved Trusler og Fængsel havde man søgt at tvinge de anklagede til at vidne imod ham. Der blev ikke skrevet i en Protokol, men paa løse Papirer, og det nedskrevne blev aldrig oplæst for Vidnerne bag efter. Derfor bad han om at faa andre Kommissarier og en anden til at føre Sagen; thi de vare alle partiske. Disse og flere lignende Beskyldninger havde Lunde i Sommerens Løb gentaget i forskellige Suppliker; den sidste af dem blev indgivet den 25. Juli og kom saaledes til Kancelliet omtrent samtidig med Amtsforvalterens Klager over Lunde og Referatet af de afholdte Forhør.

Kancelliet sendte begge Parters Indlæg til General-Prokurøren for at høre hans Mening. I September afgav han den Erklæring, at han ikke turde sige noget paa Grundlag af Kommissionens Ekstrakter, men at han først maatte se den originale Protokol og Lavrits Lundes Vidner. Herom gik der da Ordre til Kommissionen den 25. September, og samme Dag fik Grev Schack Befaling til at afsætte Lunde fra Bestyrelsen af Lydumbaard og indsætte en dygtig Person som Forvalter i Stedet for ham. Derefter oversendtes Lundes Klagepunkter til Amtsforvalteren, for at han kunde svare paa dem. Hans Svar lød naturligvis paa, at alle Lundes Angivelser vare falske og kun sigtende til at forhindre Sandheden i at komme frem. Hermed lod Kancelliet det bero, og Lavrits Lundes Beskyldninger og Klager bleve afviste.

Imidlertid vare de originale Protokoller og Afskrifter af Lundes Tingsvidner blevne oversendte til København, hvor General-Prokurøren paany tog under Overvejelse, om der skulde rejses Tiltale mod Lunde eller ikke. Den 8. November indkom hans Erklæring til Konseillet. Den er temmelig vagt affattet, og man mærker, at han ikke selv har været ganske klar over Sagen endnu; han fremhæver nok Lundes tvetydige Adfærd overfor Vidnerne, men finder dog ikke noget egentlig strafværdigt i hans Forhold. Imidlertid maatte Konseillet nu fatte en Beslutning, og den 22. November vedtoges det da, at Lunde skulde arresteres. Dog synes der ogsaa her at have været nogen Usikkerhed; thi der blev ingen Resolution derom indført i Protokollen, Oversekretæren befalede, at Beslutningen skulde holdes hemmelig, og han selv vilde personlig give Ordre til dens Udførelse. Paa Grund af denne usædvanlige Fremgangs-

maade maatte Kancelli-Embedsmændene senere forsvare sig mod en Beskyldning for ulovlig Omgang med denne Sag, og der anførtes da som Grund til Uregelmæssigheden, at Lunde havde Spioner i Kancelliet, der strax skaffede ham Underretning om alt, hvad der blev vedtaget.

Den 27. November 1703 fik Stiftamtmanden altsaa Befaling til »i al Stilhed« at lade Lavrits Lunde arrestere. Den 5. December blev Befalingen udført, og Lunde var derefter i omtrent et Aar indespærret i et Værelse i sit Hus, hvis Dør blev tilspigret, og hvor fire Borgere fra Byen stadig holdt Vagt over ham for Betaling af Stervboets Midler, — en Behandling, der senere blev erklæret for at være langt haardere, end Meningen havde været med Kongens Befaling.

Efter at saaledes Lunde var bleven draget med ind i Sagen, faldt det af sig selv, at de af ham førte Vidner nu maatte forhøres igen. Hertil havde Kommissionen imidlertid ingen Bemyndigelse, og den oprindelige Plan at føre disse Vidner for et extraordinært Landsting blev opgivet igen paa Grund af de store Afstande. Man valgte derimod den Udvej at lade Landsdommeren i Jylland, Justitsraad Christoffer Bartholin til Kaas, indtræde i Kommissionen ved Siden af de to andre og give den saaledes udvidede Domstol Fuldmagt til paany at undersøge Sagen fra dens første Begyndelse.

Den 27. Februar 1704 holdt den nye Kommission sit første Møde, og strax denne første Dag mærkede Amtsforvalteren, at Domstolen ikke nu var saa føjelig, som den før havde været. Paa hans Vegne fremkom nemlig Terkildsen med et skriftligt Andragende om, at de indstævnedes Personer kun maatte indføres en ad Gangen, og alle andre holdes udenfor imedens, og særlig at denne Bestemmelse ogsaa maatte gælde Lavrits Lunde og hans Fuldmægtig, hvis der indfandt sig nogen saadan for at forsvare ham. I den Anledning blev Lunde hentet fra sin Arrest og nedlagde strax en kraftig Protest mod denne Fremgangsmaade, som stred mod Lovens Ord, at Forhøret skulde foregaa i de paagældendes Overværelse; han forlangte derfor at blive til Stede sammen med sin Fuldmægtig for at kunne svare, hvis nogen sagde ham eller afdøde Karen Vodde noget paa i denne Sag, og da Terkildsen ikke vilde frafalde sin Paastand, maatte Kommissionen altsaa dømme dem imellem. Bartholin, som først afgav sin Kendelse, gav Lunde Medhold

og ansaa det for ulovligt at fjerne ham fra Forhørene, eftersom der ikke fandtes anden Vederpart end han, og hvis Sagen gik ham imod, det da vilde gaa paa hans Liv og hans Frelse. Men de to andre Kommissarier vare af den modsatte Mening; Bartholin blev saaledes overstemt, og det blev forbudt Lunde at overvære Forhørene. Lunde reserverede sig Appel overfor denne Kendelse og blev derefter ført bort fra Retten. Terkildsen takkede for Dommen og den gode Assistance, og mere blev saa ikke foretaget denne Gang.

Men den næste Dag, den 28. Februar, begyndte Kommissionens Forhandlinger med en ubehagelig Overraskelse. Bartholin gjorde nemlig Strike. Han erklærede, at da den foregaaende Dag fældede Kendelse ikke stemmede med hans Opfattelse, kunde han ikke anse noget af det følgende for lovligt og ikke deltage deri. Hans Nærværelse var saaledes overflødig, hvorfor han vilde trække sig tilbage og overlade Kommissionen til de to andre. Kun hvis Lavrits Lunde fik Tilladelse til at være til Stede fra Begyndelsen til Enden for at høre paa Vidnerne og selv udspørge dem, naar han fandt det tjenligt til sin egen eller Karen Voddes Befrielse, vilde han sidde i Kommissionen til Sagens Tilendebringelse. — Niels Nielsen og Lavrits Fris lode sig imponere; de indvilligede i af Hensyn til Hr. Justitsraaden at frafalde deres tidligere Kendelse, og Lunde blev derefter hentet fra sin Arrest og undergav sig Rettergang paa de nye Betingelser.

Endelig kunde altsaa Forhørene begynde, og de fortsattes nu sex Dage i Træk. Kommissionen anvendte en Del Umage paa at faa opklaret, hvem der havde holdt Lyset for Hans Olufsen, da han skød Bramming. Det gængse Rygte og Morderens Ord til Christen Ebbesen henledede Mistanken paa de to Husmandskoner; det blev ogsaa oplyst, at Maren Christensdatter, som før havde været forarmet, havde tillagt sig gode Midler efter Jørgen Brammings Død, uden at man vidste, hvor de vare komne fra; men der fremkom dog ikke tilstrækkeligt til, at der kunde rejses Anklage mod nogen af dem. Heller ikke blev der noget oplyst om, at Lunde havde været Medvider i det sidste Aaraad, og da man derefter begyndte at beskæftige sig med hans mulige Deltagelse i de gamle, brød Uenigheden mellem Kommissarierne ud paany. Terkildsen fremstillede nemlig et nyt Vidne, Villads Jensen fra Bøel. Han var en

af dem, der tidligere havde stræbt Bramming efter Livet, og da han nu skulde gøre Rede for sin Deltagelse i disse gamle Aaraad, lagde han Skylden paa Lunde og Karen Vodde. Blandt andet fortalte han, at da han for 3—4 Aar siden havde arbejdet paa Lydumgaard med at oprense Gravene, havde Karen Vodde sendt en Pige ud med Bud til ham og derefter haft en Samtale med ham i Enrum, i hvilken hun havde forsøgt at købe ham til at skyde Bramming. Lunde svarede herpaa med at minde om, at Villads Jensen var dømt som Rømningsmand, saa hans Vidne allerede af den Grund var ugyldigt; desuden fremlagde han et Vidnesbyrd fra to Mænd om, at Vidnet ved Penge havde søgt at bevæge andre til at støtte hans Udsagn, og endelig fremstillede han den Pige, som efter Villads Jensens Angivelse havde været Mellemand mellem ham og Karen Vodde, og som nu under Eds Tilbud erklærede, at hun aldrig havde bragt noget saadant Bud til ham, og at den gamle Kone slet ikke kendte Villads Jensen, der kun havde arbejdet paa Gaarden nogle faa Dage. Efter disse Oplysninger fandt Bartholin, at Villads Jensens Vidnesbyrd var af en saa tvivlsom Natur, at det ikke kunde tillades ham at aflægge Ed paa det; men de to andre Kommissarier nærede ingen saadanne Betæneligheder og overstemte derfor Bartholin, hvorefter Villads Jensen aflagde sin Saligheds Ed paa Sandheden af sin Forklaring.

Næppe var denne Tvist afgjort, før en ny brød ud. Det næste Vidne, som fremstilledes, var nemlig Anders Volch, der støttede Villads Jensens Udsagn og gentog sine tidligere Beskyldninger mod Lunde. Denne erklærede hans Vidne for ugyldigt og henstillede til Amtsforvalteren, om han kunde forsvare at lade en Person gaa frit omkring, der for Stimandsgerning var dømt til Støjle og Hjul. Anders Volch svarede hertil ret ugenert, at han ikke vidste af nogen saadan Dom at sige, og Terkildsen afviste hele dette Spørgsmaal som noget, der ikke kom ham eller Amtsforvalteren ved. Men næste Dag havde Lundes Fuldmægtig ved Hjælp af Herredsskriveren skaffet sig Afskrifter af Tingbogen af begge de over Anders Volch fældede Domme og lod dem oplæse i Retten. Terkildsen nægtede nu heller ikke Rigtigheden deraf, men paastod, at da Volchs Vidne blev taget gyldigt i den forrige Kommission og indført i Akterne, var det ogsaa gyldigt endnu. Men Lunde

vilde ikke anerkende dette Bevis og henskød derfor Sagen til Kommissionens Afgørelse. Som sædvanlig stod her Bartholin ene mod de to andre; han hævdede, at ved hans Tiltrædelse til Kommissionen var den forrige bleven aldeles annulleret og dens Bestemmelser kuldcastede og magtesløse, saa at den nye Domstol havde Ret til at gøre det hele om. De to andre mente derimod, at det kun var i de Punkter, som angik Lunde og de Vidner, som ikke før havde været forhørte, at den nye Kommission havde Ret til at forandre paa den gamles Beslutninger, men at disse stode ved Magt endnu paa alle andre Punkter. Da det viste sig aldeles umuligt at opnaa Enighed herom, ophævede Amtsforvalteren Kommissionen og udsatte de videre Undersøgelser, indtil han havde faaet Stridsspørgsmaalet afgjort ved en kgl. Resolution.

Dermed sluttede den anden Kommission, den 5. Marts 1704. Dog bestemtes det endnu, inden Kommissarierne skiltes, at Tue Pedersen af Vester Vrøgum skulde paagribes og sammen med de allerede tidligere arresterede holdes i Fængsel indtil Sagens Afslutning, »dog uden Jerns Paalæggelse«.

Medens Sagen derefter laa stille i Maanederne Marts og April, strømmede Suppliker i rigelig Mængde ind til København. Jens Christensen klagede over Bartholin, der havde bragt Splittelse ind i Kommissionen, som før hans Tiltrædelse havde været saa enig. Bartholin klagede over, at Jens Christensen forlangte Ting af Kommissionen, som ikke vare lovmæssige, og da den ikke vilde følge ham heri, havde han ophævet den, saa han, Bartholin, havde gjort den lange Rejse til ingen Nytte. Lunde klagede over, at Amtsforvalteren vilde fælde ham med lovforvundne Vidner, og fremlagde Domme over fire af de Personer, der skulde bruges imod ham; han bad om at komme paa fri Fod og indsendte Tilbud om Kavtion fra to af sine Brødre, af hvilke den ene var Præst og den anden Rektor ved Kolding Skole, og endelig androg han om, at Kommissionen maatte forøges med endnu en Mand, for at de to ikke bestandig skulde overstemme Bartholin. Fra Jep Hansen, Tue Pedersen og Christen Broeng indkom en Supplik, hvori de i almindelige Udtryk tilstod deres Forbrydelse og bad om skaansom Straf derfor, idet de undskyldte sig med, at de kun havde gjort det af Frygt for deres »daværende og forventende Herskab«. Med disse Ord sigte de tydelig nok til

Brammings Hustru og Lavrits Lunde, men dette Vidnesbyrd — det eneste, der sigtede Lunde for Delagtighed i det sidste Aaraad — blev igen gjort betydningsløst, da de tre Mænd senere erklærede, at de kun havde indgivet deres Supplik, fordi Amtsforvalteren og Engelstoft havde stillet dem i Udsigt, at de vilde slippe med mildere Straf, naar de skød Skylden paa Lavrits Lunde; og da det viste sig, at deres Forventning herom blev skuffet, toge de fuldstændig Beskyldningen mod Lunde og Karen Vodde tilbage. Det stemmer godt med Bøndernes Fremstilling af denne Sag, at deres Ansøgning blev skrevet for dem og det stemplede Papir betalt af Anders Nielsen paa Søvig, en Broder til Kommissæren Niels Nielsen, og at Engelstoft samtidig indgav en Supplik om, at de maatte sættes paa fri Fod mod Kavtion. Ja, hans nylig vakte Velvilje mod dem gik endogsaa saa vidt, at han løslod dem paa egen Haand, inden der endnu var kommet Svar fra København, medens han derimod slet ikke tog sig af Christen Ebbesen og Gartman, som ikke havde underskrevet Supplikken. Den sidste fremstillede han endogsaa som en meget farlig Person og antydede, at han ikke kunde holdes sikkert i Forvaring, med mindre han blev lagt i Jern. Gartmans Hustru indgav derimod en Supplik om, at hendes Mand maatte komme paa fri Fod sammen med de andre, imod at han underskrev den stærkeste Revers, der kunde opsættes; thi han kunde som fremmed ikke stille Kavtion.

Den 16. Maj 1704 udfærdigedes fra Kancelliet Svaret paa alle disse Forespørgsler. I Striden mellem Kommissarierne fik Bartholin Medhold i de to første Punkter, men derimod ikke i det tredje, idet der resolveredes, at den allerede holdte Protokol skulde agtes for gyldig. Men samtidig fik Justitsraad Palle Dyre Befaling til at træde ind i Kommissionen som fjerde Mand, og den saaledes rekonstruerede Domstol fik Befaling til uden yderligere Forespørgsler at føre Sagen til Ende. Lunde og de øvrige fængslede fik Tilladelse til at komme paa fri Fod mod Kavtion, men Gartman, som ikke kunde stille Kavtion, skulde lægges i Jern.

Trods den kongelige Befaling til at skynde sig, tog dog den nye Kommission ikke synderlig ivrig fat paa sit Hverv. I Oktober Maaned indkom derfor en ny Supplik fra Lunde, der beklagede sig over, at der aldeles intet var blevet foretaget i Sagen siden Forhørene i Februar og Marts, og rent ud

erklærede, at Amtsforvalteren forsætlig trak Sagen i Langdrag, for at alle Stervboets Midler kunde blive opbrugte. Denne Klage indbragte Kommissionen et nyt Paalæg om snarest muligt at føre Sagen til Ende.

Dette skete da ogsaa i Løbet af Vinteren, og i Begyndelsen af 1705 faldt Dommen. Jep Hansen, Christen Broeng og Tue Pedersen bleve dømt til Døden ligesom den bortrømte Hans Olufsen. Gartman, Peder Simonsen og Christen Ebbesen dømtes til livsvarigt Arbejde paa Bremerholm. Jep Madsen i Jandrup og et Par af de Bønder i Aal Sogn, som havde givet Peuge til Morderen, bleve dømt til at betale fuld Mandebod, 3 Gange 18 Lod Sølv, medens fem andre Bønder, som ogsaa havde været indblandede i Sagen, bleve frikendte. Ligeledes frikendtes Lavrits Lunde og den afdøde Karen Vodde.

Denne Dom blev strax af Kommissionen indstævnet for Højesteret, i hvilken Anledning de domfældte overførtes til København under Bevogtning af Ryttere og Soldater, alt paa Stervboets Bekostning. Højesterets Afgørelse faldt et Aar efter, i April 1706. Men hvorledes denne endelige Dom kom til at lyde, vide vi ikke; thi alle Højesterets Dombøger fra forrige Aarhundrede gik til Grunde ved Kristiansborg Slots Brand i 1794. Dog ere heldigvis Voteringsprotokollerne i Behold, og af dem kunne vi lære hver enkelt Dommers Stilling til Sagen at kende og derved faa et omtrentligt Skøn om det endelige Resultat. At Hans Olufsen skulde miste Livet, vare alle Dommerne enige om; men for de fleste af de andre blev Straffen noget formildet. Jep Hansen blev med syv Stemmer dømt til Bremerholm paa Livstid, medens sex holdt paa Stadfæstelse af Kommissionens Dødsdom. Samme Straf som Jep Hansen fik rimeligvis Christen Broeng og Gartman, medens Tue Pedersen, Peder Simonsen og Christen Ebbesen slap med nogle Aars Tvangsarbejde, og med Hensyn til de andre blev det ved Kommissionens Dom.

Karen Vodde og Lavrits Lunde bleve begge frikendte, og flere af Dommerne stemte desuden for, at den sidste skulde have Erstatning for de Omkostninger og Tab, som Processen havde paaført ham. Kommissariernes Adfærd imod ham blev stemplet som skammelig, saaledes naar de for 60 Rdlr. indløste Villads Jensens Dom, for at han kunde vidne mod Lunde, og derefter lod ham gøre falsk Ed, eller naar de for en Betaling

af 1 Td. Rug og 1 $\frac{1}{2}$ ligefrem købte et andet Vidne til det samme. Det blev derfor ogsaa foreslaact, at Terkildsen skulde miste baade disse 60 Rdlr., som han havde lagt ud, og de 100 Rdlr., han fik for at paagribe Jep Hansen, som ikke var borttrømt, og at Amtsforvalteren og Oluf Engelstoft begge skulde idømmes Bøder for begaaede Ulovligheder samt forpligtes til at sætte Lydumgaard i den samme Stand, hvori den var, da Lunde blev afsat fra dens Bestyrelse. Fremdeles misbilligede Retten i højeste Grad, at Øvrigheden i Vester Herred lod de domfældte Personer gaa frit omkring uden noget Forsøg paa at lade Dommen exekvere. For Christen Timsens Vedkommende blev Spørgsmaalet rigtignok bragt ud af Verden i de samme Dage, idet der kom Meddelelse til Højesteret om, at han var druknet; men med Hensyn til Anders Volch udtalte Assessorerne deres oprigtige Beklagelse af, at de ikke kunde komme ham til Livs, da den foreliggende Sag ikke angik ham, og de besluttede at indgive et Andragende til Kongen om, at saadanne Domme for Fremtiden maatte blive exekverede i Tide. — Det var saaledes ikke saa lidt, hvad Højesteret havde at udsætte paa de lokale Øvrighedspersoner i Ribe og Varde, men det endte dog formodentlig med, at de alle bleve frifundne. Derimod nedsatte Retten alle de Fordringer paa Brammings Stervbo, som Dommere og Sagførere havde indgivet, og som ikke drejede sig om Smaasummer. Kommissarierne forlangte saaledes 2300 Rdlr., Amtsforvalteren 300 Rdlr., foruden hvad han forskudsvis havde udlagt til Processens Førelse, Skriveren 100 Rdlr. o. s. v. Hvor meget disse Summer bleve nedsatte, kendes ikke lige saa lidt som de øvrige Domresultater; kun om Engelstoft meddeles det anden Steds, at han for sin Part fik 1000 Rdlr.

Alt dette skulde nu udredes af Lydumgaard, som allerede havde maattet betale anselige Summer i denne Sag. For at skaffe disse til Veje blev der i Januar 1704 givet Befaling til at sælge en stor Beholdning af Uld, Fjer og Dun, som fandtes paa Gaarden. I Maj Maaned holdtes Auktion over Løsøre, Kvæg og Heste, og et Aar efter solgtes to Huse i Varde, som hørte til Lydumgaard fra den gamle Peder Klemmensens Tid, og nogle Enge ved Jandrup og Varde samt det Strøgods, der ikke gjorde Høveri. Og da nu den sidste Udskrivning kom, efter at Dommen var faldet i Højesteret, ønskede Brammings

Arvinger at sælge alt det øvrige ved Auktion. Men Lunde, som endnu ikke havde opgivet sit Haab om at blive Ejer af Lydumgaard, tilbød at betale det hele mod at faa Prioritet i Gaarden. Dette blev ham ogsaa tilladt; men da det kom til Stykket, viste det sig, at Summen var større, end Lunde havde ventet; han maatte tilstaa, at han ikke kunde skaffe Pengene, og finde sig i, at Gaarden dog blev solgt. I Aaret 1707 blev den da sat til Auktion med Bygninger og Mølle og alt sit tilliggende Jordegods, der endnu udgjorde c. 150 Tdr. Hartkorn, og solgt til Regimentsskriver Anders Rask paa Visselbjerg for 5878 Rdlr.

(Kilder: Jyske Register 1693—99, Jyske Tegnelser 1702—07, Vester Herreds Tingbog 1702, Supplikprotokol 1703—04, Højesterets Protokol 1706, Viborg Landstings Skøde og Pante Bog 1706—11. Smlgn. ogsaa »Danske Samlinger«, I, 142—44.)
